

Dr. MAHMUD AHMED EZ-ZEJN: DOVA NAKON PROPISANIH NAMAZA: SUNNET ILI BID'AT?

Elvir DURANOVIĆ

UDK 28-534.3

SAŽETAK: U ovom radu prenijeli smo najzanimljivije stavove savremenog sirijskog učenjaka dr. Mahmuda Ahmeda Ez-Zejna o propisu učenja dove nakon namaza objavljene u djelu *Dova nakon propisanih namaza: sunnet ili bid'at?*. Dr. Ez-Zejn ukazuje na izvore razilaženja među učenjacima po ovom pitanju, a potom navodi stavove i analizira argumente kritičara ovog ibadeta nudeći pri tome valjanu kontraargumentaciju da je učenje dove nakon namaza s podignutim rukama, pojedinačno ili zajednički, utemeljeno na jasnim tekstovima iz Kur'ana i hadisa Allahovog Poslanika, a.s.

Ključne riječi: dova, dova nakon namaza, dr. Mahmud Ahmed ez-Zejn, sunnet, bid'at

Uvod

Do XV stoljeća kada je značajan dio današnje Bosne i Hercegovine ušao u sastav moćne Osmanske države napisana su temeljna djela iz hanefijskog fikha koji se uporedo sa širenjem islama proširio među predislamskim stanovnicima naše zemlje. Od tog doba do današnjih dana muslimani na ovim prostorima nastoje vjerske propise izvršavati u skladu s argumentacijom koju su ponudili Ebu Hanife i učenjaci hanefijskog mezheba. Talas novih tumačenja islama koji je nakon demokratskih promjena početkom 90-ih godina XX stoljeća počeo zapljuskivati Bosnu i Hercegovinu u javni diskurs uveo je davno napuštene rasprave o utemeljenosti vjerskih propisa unutar hanefijske

pravne škole. Među mnogobrojnim nametnutim temama koje su u zadnja dva desetljeća u fokusu rasprava jeste propis učenja dove nakon obaveznih namaza. Na bosanskom jeziku o ovoj temi se rijetko i sažeto pisalo. Muhammed Seid Serdarević u popularnom djelu *Fikhu-l-ibadat* (1968:88) napominje: "Mustehab je svakom muslimalliji, bio on munferid, muktedija ili imam da poslije svršenog namaza... malo podignu ruke, okrenuvši dlanove prema nebu, i prouči se dova." Slično se navodi i u drugim djelima hanefijskog fikha. (Šurunbulali, 2016) U ovom radu prezentirali smo stavove savremenog sirijskog učenjaka dr. Mahmuda Ahmeda ez-Zejna¹ o učenju dove nakon propisanih namaza. Pitanja koja dr. Ez-Zejn tretira u

ovom tekstu kao što su: Da li je učenje dove nakon propisanih namaza sunnet ili bid'at? Koji su argumenti za, a koji protiv učenja dove nakon namaza? Da li je dozvoljeno učiti zajedničku dovu nakon namaza na način da imam uči dovu a prisutne džematlije izgovaraju amin? i sl., izuzetno su aktualna među muslimanima u Bosni i Hercegovini.

Učenje namaske dove: sunnet ili bid'at?

Pitanjem učenja dove poslije obavljenog namaza islamski učenjaci opširno su se bavili. Na osnovu hadisa u kojima se spominje ili ne spominje učenje dove u namazu i nakon namaza neki od njih smatrali su da je učenje dove

¹ Šejh dr. Mahmud Ahmed ez-Zejn rođen je 1952/3. godine u Halepu, Sirija. Nakon okončanog obrazovanja u Halepu nastavlja školovanje na El-Azharu u Kairu.

Jedno vrijeme predavao je na Islamskom univerzitetu u Medini, a nakon toga se vratio u Halep gdje je držao predavanja u džamiji El-Kelteviji. Profesionalni

angažman okončao je na mjestu višeg naučnog saradnika u Institutu za izučavanje islama i oživljavanje tradicije u Dubaiju. Umro je 31. januara 2013. u Kairu.

poslije namaza ružni *bid'at* – ružna novotarija, dok su drugi smatrali da je to *mendub* – preporučeni ibadet. Otud tako dijametralno različiti stavovi islamskih učenjaka po ovom pitanju? Dr. Ez-Zejn tvrdi da je razilaženje među učenjacima nastalo usljed različitog tumačenja sintagme *dubur es-salah*. Naime, u hadisima koji tretiraju ovo pitanje spominje se sintagma *dubur es-salah* koju kritičari učenja dove poslije namaza tumače u značenju *na kraju*, pa se, prema njihovom shvatanju, ovi hadisi trebaju razumijevati na način da se dova uči pri kraju namaza, odnosno poslije učenja *ettehijatu* i *salavata*, a prije predavanja *selama*. Međutim, pod uslovom da se zanemari metaforički simbolizam, termin *ed-dubur* koristi se u dva osnovna značenja: *na kraju* i *nakon*, te nije dozvoljeno svoditi ovu riječ na jedno od ta dva značenja, niti protežirati jedno u odnosu na drugo, osim na osnovu konteksta rečenice i jasnog argumenta. Kada je o učenju dove nakon namaza riječ, tvrdi dr. Ez-Zejn, na osnovu nekoliko sahih (vjerodostojnih) hadisa koje Muslim (1991:597) bilježi u svom *Sabihu* jasno je da sintagma *dubur es-salah* znači *nakonnamaza*. Ebu Hurejre, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: “*Ko poslije svakog namaza (دبر كل صلاة في – fi duburi kulli salatini) prouči 33 puta subhanallah, 33 puta elhamdulillah, 33 puta Allahu ekber, to je 99, a zatim izgovori: ‘Lā ilāhe illallāhu vahdehū lā šerike lehū. Lehul-mulku ve lehul-hamdu ve huve ‘āla kulli šejin qadir’, oprostiti će mu se grijesi, pa makar ih bilo koliko je morske pjene.*” Nema, prema tome, nikakve koristi, smatra dr. Ez-Zejn, u insistiranju oponenta učenja dove nakonnamaza da se termin *ed-dubur* koristi isključivo u značenju *na kraju*, bez uzimanja u obzir jasnog konteksta hadisa koji govore o učenju dova poslije propisanih namaza kao što se to nedvosmisleno može razumjeti iz navedenog hadisa.

Argumenti protiv i za učenje dove nakon namaza

U maniru klasičnih islamskih učenjaka dr. Ez-Zejn prvo navodi

argument na koji se pozivaju kritičari učenja dove nakon propisanih namaza. To je hadis koji Muslim (1991:592) bilježi od hazreti Aiše, r.a., da je rekla: “Vjerovjesnik, a.s., se nakon predaje selama ne bi zadržavao sjedeći osim toliko koliko je potrebno da se prouči: Allāhumme ente-s-selām ve minke-s-selām tebarekte jā ze-l-dželāli ve-l-ikrām.” Dakle, shodno ovom vjerodostojnom hadisu proizilazi da Allahov Poslanik, a.s., nije učio nikakvu dovu poslije namaza. No, dr. Ez-Zejn tvrdi: Većina islamskih učenjaka odbacila je takvu argumentaciju. Svaki ashab, pa tako i hazreti Aiša, r.a., prenosi ono što je lično vidio ili čuo od Allahovog Poslanika, a.s. Postoje, međutim, vjerodostojna predanja zabilježena u El-Buharijinoj, Muslimovoj i drugim zbirkama hadisa od drugih ashaba koji su vidjeli i čuli više od onoga što prenosi hazreti Aiša, r.a. Tako, naprimjer, Muslim (1991:591) bilježi od Sevba-na, r.a., da je rekao: “Kada bi Allahov Poslanik, a.s., završio namaz proučio bi istigfar tri puta, a zatim bi rekao: ‘Allāhumme ente-s-selām ve minke-s-selām tebarekte jā ze-l-dželāli ve-l-ikrām.’” Dr. Ez-Zejn tvrdi kako ovaj hadis zapravo stavlja tačku na raspravu oko toga da li je učenje dove nakon propisanih namaza sunnet ili *bid'at*, jer *istigfar* označava traženje oprost, a traženje nečega od Allaha, dž.š., je dova, pri čemu je svejedno da li je u hadisu eksplicitno navedeno da je Allahov Poslanik, a.s., učio *istigfar* ili je *uputio dovu Allahu da mu oprost* *grijehe*. Nema stoga potrebe da se za ovo pitanje traži drugi dokaz, a negiranje učenja dove poslije namaza je *bid'at* koji je u suprotnosti s jasnim tekstom vjerodostojnog hadisa. Na koji način i kojim riječima je Allahov Poslanik, a.s., molio Uzvišenog Allaha da mu oprosti grijeh nakon namaza objasnio je Ebu Davud (2012:1509) koji u *Sunenu* prenosi da je hazreti Alija, r.a., rekao: “Vjerovjesnik, a.s., bi, nakon što bi predao selam u namazu, govorio: ‘Allahu moj, oprost mi grijeh koje sam počinio, i prijašnje i potonje, one što sam tajno i one što sam javno počinio, i ono u čemu

sam pretjerao, a što Ti bolje od mene poznaješ. Ti si Prvi i Posljednji, nema boga osim Tebe.” Ovaj hadis također bilježi i Ibn Hibban (1998:2025) u svom *Sabihu* pod naslovom “Šta je preporučeno čovjeku da moli od Allaha, dž.š., nakon namaza.” Muslim prenosi da je Allahov Poslanik, a.s., ovu dovu učio na dva načina. U jednom hadisu stoji da ju je Vjerovjesnik, a.s., učio nakon *ettehijatu* i *salavata*, a prije predavanja *selama*, (Muslim:771/1) dok u drugom hadisu stoji da je istu dovu Muhammed, a.s., učio poslije namaza. (Muslim:771/2) To znači da je Vjerovjesnik, a.s., ponekad ovu dovu učio u namazu prije selama, a ponekad nakon namaza, a možda i u namazu i nakon namaza.

Blisko traženju oprost je traženje zaštite od Uzvišenog Allaha Ebu Davud (2012:1523), Et-Tirmizi (1999:3078), En-Nesai (2001:1260) i drugi prenose u vjerodostojnom hadisu da je Ukbe ibn Amir el-Džuheni, r.a., rekao: “*Allahov Poslanik, a.s., mi je naredio da poslije svakog namaza učim El-Muavvezetejn.*” Dr. Ez-Zejn objašnjava da su *El-Muavvezetejn* dvije kur'anske sure – dove *El-Felak* i *En-Nas* s kojima se moli zaštita od Allaha, dž.š., a kao što je poznato, najbolje dove su kur'anske dove.

Stav El-Buharije o učenju dove nakon namaza

U nastavku rada dr. Ez-Zejn analizira “Poglavlje o učenju dove poslije namaza” u “Knjizi o dovama” iz El-Buharijinog *Sabih*a. U ovom poglavlju El-Buhari (2008:6330) navodi hadise o zikru poslije namaza među kojima je i predanje u kojem stoji da je Verrad, pisar Mugire ibn Šube, r.a., rekao: “Mugire b. Šube diktirao mi je pismo za Mu'aviju (pa mi je rekao) da je Vjerovjesnik, a.s., poslije svakog propisanog namaza učio: ‘Lā ilāhe illallāhu vahdehū lā šerike lehū. Lehul-mulku ve lehul-hamdu ve huve ‘āla kulli šejin qadir. Allāhumme lā mani'a limā 'atajte ve lā m'utije limā men'ate ve lā jenfe'u zel-džedi minkel-džeddu. (Nema boga, osim Allaha. Jedinog. On nema sudruga. Njemu

pripada sva vlast i hvala. On je sve-moćan. Allahu moj, ono što Si kome dao, to ne može niko spriječiti, a ono što Si spriječio, niko ne može dati. Bogatstvo kod Tebe neće koristiti bogatom, osim dobrih djela.”

Dr. Ez-Zejn postavlja pitanje: Zašto je El-Buhari u poglavlju “Dova poslije namaza” citirao hadise o zikru poslije namaza? Odgovor na ovo pitanje dao je hafiz Ibn Hadžer koji u svom čuvenom komentaru El-Buharijinog *Sabiha* kaže: “Iz zikra proističu koristi kojih nema u dovi. Uzvišeni Allah u hadisi-kudsijji kaže: “Onaj koga zikr spriječi od učenja dova, podarit ću mu najbolje što dajem onima koji uče dovu.” (Et-Taberani:1850) U ovom hadisu je jasan dokaz da je dova zikr, odnosno, jedan vid zikra, pa pošto je zikr poslije namaza propisan jer Uzvišeni Allah kaže: “A kada namaz završite, Allaha spominjite, i stojeći, i sjedeći, i ležeći.” (Kur’an, 4:103) propisani su i svi vidovi zikra među kojima je i dova.

Dr. Ez-Zejn zatim objašnjava: “Iako zikr nije doslovna dova, u njemu je naznaka dove kao što je to vidljivo iz spomenutih riječi Allahovog Poslanika, a.s.: ‘Allahu moj, ono što Si nekome dao, to ne može niko spriječiti, a ono što Si uskratio, niko ne može dati’. S ovim zikrom ustvari se želi reći: “Ne molimo se nikome osim Tebi, Tebe molimo, pa nam podari.” Sličan primjer može se pronaći u kur’anskoj suri *El-Enbija*. Naime, Uzvišeni je Allah stavio na kušnju Ejjuba, a.s. Nakon godina strpljivog podnošenja bolesti i neimaštine, Ejjub, a.s., je zamolio: – I Ejjubu se, kada je Gospodaru svome zavapio: ‘Mene je nevolja snašla, a Ti si od milostivih najmilostiviji!’ – odazvasmo i nevolju mu koja ga je morila otklonismo i vratismo mu, milošću Našom, čeljad njegovu i uz njih još toliko i da bude pouka onima koji se Nama klanjaju.” (Kur’an, 21:83-84) Riječi Uzvišenog: “Odazvasmo se-” znače da je Ejjub, a.s., ovim zikrom učio dovu, mada je eksplicitno nije izgovorio, već je samo ukazao na svoje teško stanje i spominjao Allaha jednim od Njegovih lijepih imena – Najmilostiviji,

u čemu je naznaka dove: “Smiluj mi se i otkloni mi nevolju!” Svi islamski učenjaci koji su istraživali zikr i pisali o zikru, uvijek su u zikr svrstavali dove Allahovog Poslanika, a.s., što znači da su smatrali da je dova zikr. A pošto je zikr propisan poslije namaza, propisana je i dova jer je ona sastavni dio zikra.

Još neki argumenti u prilog učenju dove nakon propisanih namaza

Dr. Ez-Zejn u nastavku rada citira Ibn Hadžera koji navodi i druge dokaze o učenju dove nakon namaza. En-Nesai (2001:1270), naprimjer, bilježi od Sevbanu, r.a., da bi Allahov Poslanik, a.s., kada bi završio s klanjanjem namaza proučio dovu: “Allahumme aslih li dinī.. (‘Allahu moj, popravi mi moju vjeru.’) Ibn Hibban (1998:2026) je ovaj hadis uvrstio u svoj *Sabih*. Et-Taberani (Bez godine izdanja:4442) bilježi od Ebu Ejuba, r.a., da je rekao: “Nisam klanjao za vašim Vjerovjesnikom, a.s., a da nisam čuo kako nakon namaza uči dovu: ‘Allahu moj, oprost mi moje pogreške i sve grijeha...’ El-Hejsemi kaže da je sened ovog hadisa *džejjid* (dobar). Dr. Ez-Zejn potom zaključuje: “Pošto se od Vjerovjesnika, a.s., prenosi da je učio različite dove poslije namaza, islamski učenjaci su dozvolili da se uči bilo koja dova osim onih koje su same po sebi zabranjene.”

Rasprava o metodologiji kritičara učenja dove nakon namaza

Posebnu draž Ez-Zejnovom tekstu pruža rasprava o metodologiji protivnika učenja dove poslije namaza. On analizira njihovu metodologiju donošenja šerijatskih propisa, a zatim ukazuje na njene manjkavosti. Gore navedeni primjeri, tvrdi dr. Ez-Zejn, služe kao potvrda da je učenje dove poslije namaza sunnet, odnosno da ni u kojem slučaju nije bid’at (novotarija). Oponenti učenja dove poslije namaza apriori smatraju da to nije sunnet, izuzev ako se dođe

sa posebnim dokazom da je tako postupao Allahov Poslanik, a.s. Razlog za to je njihovo uporno insistiranje na tome da je bid’at svako djelo koje Vjerovjesnik, a.s., nije činio. Čini se da za njih nije dovoljan dokaz u vjeri govor Allahovog Poslanika, a.s., ili jedno njegovo prešutno odobravanje, ili jedan ajet iz Kur’ana što je, bez sumnje, neispravno. Ulema je, naime, složna da sve navedeno pojedinačno može biti dokaz i na osnovu jednog od ovih argumenata može se donijeti propis. Dokaz nije samo to da je Vjerovjesnik, a.s., nešto uradio, nego je dokaz i ono što je on rekao ili je nešto vidio, pa to šutnjom odobrio. Prema tome, hoće li se reći za onoga ko čini neko djelo samo na osnovu riječi Allahovog Poslanika, a.s.: “To je bid’at, jer tako nije postupao Allahov Poslanik, a.s.”, ili će mu se, kao što je uobičajeno među kritičarima učenja dove namaza, prigovoriti dijelom ajeta iz sure *El-Abkaf*: “Da je kakvo dobro, oni nas u tome ne bi pretekli!” (Kur’an, 46:11) Sve je to, zapravo, nipodaštavanje onoga ko određene ibadete čini na osnovu riječi Allahovog Poslanika, a.s. Trebamo znati da je Allahov Poslanik, a.s., ukazao na poželjnost izvršavanja nekih dijela iako nije zabilježeno da je on to lično činio. El-Buhari (2008:1183) prenosi od Abdullaha el-Muzenija da je Vjerovjesnik, a.s., rekao: “Klanjajte prije akšamskog farz-namaza.” Ponavljajući to treći put, dodao je: “*Ko hoće*“, ne želeći da to svijet prihvati kao sunnet.” Ovdje se, dakle, može reći: “Kako je Poslanik, a.s., na ovo ukazao, a sam to nije činio?” Dakle, kad saznamo da Vjerovjesnik, a.s., nije izvršavao neki ibadet, potražiti ćemo druge dokaze u izvorima Šerijata o tome mimo djelovanja Allahovog Poslanika, a.s., svejedno da li se radi o njegovom govoru, prešutnom odobravanju ili nekom drugom argumentu. Pa ako ne pronađemo ništa od toga, tek tada ćemo reći da je takva vrsta ibadeta *bid’at*.

Dr. Ez-Zejn potom objašnjava temeljno pitanje u vezi s metodologijom kritičara učenja dove poslije namaza, a to je: Da li je dozvoljeno

prilikom izvođenja nekog šerijatskog propisa osloniti se samo na općenite argumente u situacijama kada ne postoje specifični dokazi u vjeri? On tvrdi: Za donošenje šerijatskog propisa dovoljan je općenit dokaz koji svojom univerzalnošću obuhvata i djelo koje se tretira i nije nužno da to djelo bude posebno spomenuto u tom dokazu, kao što stoji u hadisu: “*Kullu bid’atin dalalaeh!*” (Svaka novotarija je zabluda!)” (Ebu Davud, 2001:4599) koji obuhvata sve novotarije i nije bilo potrebno da ih Allahov Poslanik, a.s., spominje posebno. Međutim, vrlo važno je znati da novotarija može biti samo ono djelo za koje nedostaje dokaz u vjeri: posebni ili opći. Onaj ko tvrdi da je nešto što se temelji samo na općenitom dokazu novotarija, tada njegove riječi oponiraju Allahovom Poslaniku, a.s. Prema takvoj tvrdnji svi općeniti dokazi u vjeri su beskorisni. Jer, ako se zahtjeva da se svaka aktivnost argumentira posebnim dokazom, tada dokazivanje općenitim dokazima nije validno (!?) iako se općim dokazima argumentira većina pravnih pitanja. Ibn Tejmije u *Fetvama* kaže: “Ono s čime je Allah, dž.š., zadužio ljude, poput abdesta, namaza, hadža i sl., došlo je u općenitom obliku.”

U nedostatku specifičnog dokaza za neki propis koristi se *istishab* (šerijatsko pravilo potvrđivanja i nastavljanja svojstva koje potvrđuje neku šerijatsku odredbu dok se ne dokaže suprotno). Tako se za *ibadet* (vjerski propisi) kaže: “Ako nema dokaza, onda nije propisan”, a za *muamelat* (imovinsko-pravni odnosi): “Ako nema dokaza o zabrani, tada je dozvoljeno.”

Štaviše, navodi dr. Ez-Zejn, kao što su općenite riječi iz hadisa: “*Kullu bid’atin dalaleh!*” (Svaka novotarija je zabluda!), općenita je i kur’anska poruka: “*Vef’alul hajr*” (Činite dobro). (Kur’an, 22:77) Ovaj ajet je jak argument da je svako dobro djelo koje nije u suprotnosti sa šerijatskim dokazom propisano vjernicima. Na ovaj ajet oslonio se hazreti Omer, r.a., kada je Ebu Bekru predložio da sakupi Kur’an u jednu zbirku Mus-haf. El-Buhari (2008:4986) u *Knjizi*

o vrijednostima Kur’ana bilježi da je Ebu Bekr, r.a., rekao: “Kako da učinim nešto što Allahov Poslanik, a.s., nije činio?” Hazreti Omer mu je odgovorio: “Tako mi Allaha, to je dobro.” Uz to, za neka dobra djela nije potreban nikakav poseban argument, već je dovoljno da nisu u suprotnosti sa šerijatskim dokazima. Tako je i s dovom koja je općenito dozvoljena bez ikakvih ograničenja vezanih za vrijeme, mjesto, stanje: zajedničko ili pojedinačno učenje dove, odnosno podizanje ruku prilikom učenja dove, jer Uzvišeni Allah u Kur’anu kaže: “*Ud’u rabbekom tedarru’an ve hufjeh.*” (Molite Gospodara svoga ponizno i tiho). (Kur’an, 7:55) To znači da se ni za šta od navedenog neće reći da je *bid’at*, izuzev ako postoji dokaz koji nešto od toga isključuje iz dove, kao što je, naprimjer, svodenje dove samo na stvari ovog svijeta, bez da se moli od Allaha, dž.š., išta na onom svijetu. Allah, dž.š., kaže: “*Ima ljudi koji govore: ‘Daj Ti nama, Gospodaru naš, na ovome svijetu!’ Takvi na onom svijetu neće imati ništa.*” (Kur’an, 2:200)

Prema tome, kada za nešto postoji općenit argument, nije dozvoljeno njegovo značenje svoditi i ograničavati osim sa specifičnim dokazom koji tretira baš to pitanje ili da se predoči drugi općenit argument za suprotno. Takav je, naprimjer, slučaj s vremenom učenja dove. Allah, dž.š., podstiče vjernike da uče dove i obećava im da će im se odazvati u bilo koje doba. On, dž.š., kaže: “*A kada te robovi Moji za Mene upitaju, Ja sam, sigurno, blizu: odazivam se molbi molitelja kad Me zamoli. Zato neka oni pozivu Mome udovolje i neka vjeruju u Mene, da bi bili na Pravome putu.*” (Kur’an, 2:186) Uzvišeni Allah obećava da će se odazvati Svome robu, uz uslov da ga on zamoli. (“...Odazivam se molbi molitelja kad Me zamoli...”), a uslov je spomenut u općenitoj formi što znači da se ovaj ajet odnosi na bilo koje vrijeme u kojem se izgovori dova, kao da je Allah, dž.š., rekao: “*Primit ću dove u bilo kojem vremenu izgovorene.*” U skladu s tim, nije dozvoljeno ograničavati učenje dove

u nekom vremenu bez jasnog dokaza koji to vrijeme isključuje iz dove, odnosno iz ovog općenitog dokaza. Učenje dove nakon propisanih namaza i mimo toga jedno je od vremena općenito spomenutih u ovom ajetu u kojima Uzvišeni Allah poziva Svoje robove da Ga dozivaju i da mu se mole.

Stoga smatram, ističe dr. Ez-Zejn, da je učenje dove poslije propisanih namaza na stepenu *menduba* (preporuke). Naime, kada se kombiniraju općeniti argumenti iz Kur’ana s posebnim dokazima iz hadisa, odnosno, s dovama koje je učio Allahov Poslanik, a.s., može se zaključiti da je učenje dove poslije propisanih namaza sunnet Allahovog Poslanika, a.s. Da nam Allah podari da uskladimo svoja djela s ovim i ostalim sunnetima.

Nakon kratkog, ali jasnog objašnjenja pitanja suodnosa općenitih i specifičnih dokaza u islamskom pravu s fokusom na učenje dove poslije namaza dr. Ez-Zejn se pozabavio još jednim, za bosanskohercegovačke muslimane, vrlo aktuelnim pitanjem, a to je

Podizanje ruku u dovi nakon namaza, pojedinačno i u džematu

Podizanje ruku prilikom učenja dove nakon namaza i učenje dove na način da jedna osoba uči dovu, a prisutni izgovaraju *amin*, dvije su teme koje oponenti konstantno kritikuju. Odmah da kažemo da obje teme ulaze pod općeniti kur’anski tekst o dovi: “*A kada te robovi Moji...*” (Kur’an, 2:186) i ne zahtijevaju poseban dokaz, jer je termin *ed-da’i* (molitelj) u ajetu određen s *elifom* i *lamom* što znači da u taj okvir ulazi i onaj ko uči dovu podignutih ruku i onaj ko ne podiže ruke za vrijeme dove, odnosno i onaj ko uči dovu u džematu, ili onaj ko sam uči dovu. Isto je s riječima Uzvišenog: “*Uistinu, moj Gospodar čuje dove.*” (Kur’an, 14:39) Značenje i ovog ajeta obuhvata sve spomenute situacije. Premda su navedeni općeniti argumenti iz Kur’ana dovoljni da bi se donio propis o podizanju ruku prilikom učenja dove i zajedničkoj dovi, o ovome postoje i drugi specifični

dokazi. Muslim (1991:895/1) bilježi od Enesa, r.a., da je rekao: "Vidio sam Allahovog Poslanika, a.s., kako je podigao ruke u dovi tako da mu se vidjela bjelina ispod pazuha." Izraz *u dovi* je općenit i obuhvata sve dove koje se uče u bilo koje vrijeme.

Kritičari podizanja ruku prilikom učenja dove pozivaju se na hadis kojeg bilježi Muslim (1991:895/2) također od Enesa, r.a., da je rekao: "Allahov Poslanik, a.s., ne bi podizao ruke osim prilikom učenja kišne dove." Međutim, tumačeći ovaj hadis En-Nevevi (1929:6/194) kaže: "Sunnet je u svim dovama koje se uče s ciljem otklanjanja nevolje, kao što je suša ili slično da se podignu ruke na način da se spoljašnost šake okrene prema nebu, a kada se uči dova kojom se moli i traži nešto tada će se podići ruke na način da se dlanovi okrenu prema nebu." En-Nevevi dalje tvrdi: "Potvrđeno je da je Allahov Poslanik, a.s., podizao ruke u dovi u različitim prilikama u tolikom broju da se to ne može prebrojati, a ja sam sakupio oko 30 vjerodostojnih hadisa o tome..." Dakle, mnogobrojni dokazi o podizanju ruku prilikom učenja dove u raznovrsnim situacijama negiraju specifičnost podizanja ruku samo u kišnoj dovi ili nekoj drugoj situaciji.

Dr. Ez-Zejn potom navodi hadise kojima argumentira spomenuto. Ebu Davud (2001:1486) prenosi da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: "Kada molite Allaha, molite Ga okrenuvši dlanove prema gore, a nemojte Ga moliti dlanovima okrenutim prema dolje." Ebu Davud (2008:1488), Et-Tirmizi (1999:3804) i drugi bilježe da je Vjerovjesnik, a.s., rekao: "Uistinu je Vaš Gospodar Stidan i Plemenit, stidi se da vrati prazne ruke koje su se podigle prema Njemu." Et-Taberani (2008:6142) bilježi da je Muhammed, a.s., rekao: "Ljudi neće podići svoje ruke prema Uzvišenom Allahu moleći Ga za nešto, a Allahovo je pravo da im u ruke da ono što su tražili." Citirani hadisi jasno govore o poželjnosti podizanju ruku prilikom učenja dove u općenitim situacijama i u skladu su s ranije navedenim Enesovim, r.a., hadisom.

A onaj ko nije zadovoljan s ovim jasnim općenitim dokazima i smatra da je za svaki postupak potreban specifičan dokaz neka nam objasni na čemu temelji takav stav? Dodajmo da bi se, ako bi se poslužili logikom protivnika podizanja ruku prilikom učenja dove, moglo reći: "Zaista je hadis: 'Svaka novotarija je zabluda' općenit, pa se po njemu ne postupa, osim ako se ne donese dokaz isključivo za svaki pojedinačni slučaj!" Pa, prema tome, podizanje ruku u dovi nakon namaza ne može biti novotarija (bid'at) jer se ne navodi nikakav specifičan dokaz na osnovu kojeg bi se moglo tvrditi da je to novotarija.

Zajedničko učenje dove, pak, ulazi u općeniti okvir značenja ajeta: "Ve kale Rabbukum ud'uni estedziblekum... (Gospodar vaš je rekao: Zamolite Me, Ja ću vam se odazvati!)" (Kur'an, 40:60) Uz ovaj, i drugi dokazi općenitog karaktera također upućuju na zaključak da je dova u džematu propisana Šerijatom. Allah, dž.š., kaže: "Primam dove onoga ko Me doziva." (Kur'an, 2:186) a onaj koji doziva može dozivati sam ili džematu. Isto je i s ajetom: "Uistinu, tvoj Gospodar čuje dove." (Kur'an, 14:39) tj., čuje dove onoga ko Ga doziva svejedno bio on sam ili u džematu. Onaj ko isključi nešto od Kur'anu općenito propisanih dobrih djela, bez specifičnog dokaza, suprotstavlja se Allahovoj Knjizi. Također, onaj ko kaže: "Nećemo to činiti sve dok nam se ne predoči argument da je Allahov Poslanik, a.s., na takav način postupao", smatra da samo Kur'an nije dokaz u vjeri ako ga ne podržava postupak Allahovog Poslanika, a.s., što je ružna novotarija (bid'at).

Uz argumente općenitog značenja postoje i specifični dokazi koji dodatno potvrđuju propis zajedničkog učenja dove. Ranije smo spomenuli hadis koji bilježi Et-Taberani (2008:6142) da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: "Ljudi (množina, džemat) neće podići svoje ruke prema Uzvišenom Allahu moleći Ga za nešto..." El-Buhari (2008:6408) bilježi od Ebu Hurejre, r.a., da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: "Allah ima meleke koji

obilaze puteve tražeći one koji Allaha spominju. Kad pronađu ljude koji spominju Uzvišenog Allaha, meleki jedni druge pozivaju govoreći: 'Dođite, evo onog za čim ste tragali!' Zatim ih natkrile ispunjavajući krilima prostor sve do ovozemaljskog neba... Uzvišeni Allah tada pita meleke: 'A za šta mole?' 'Mole Te za Džennet', odgovore oni. 'A jesu li ga vidjeli?', upita Allah. 'Ne, tako nam Allaha, Gospodar naš, nisu ga vidjeli!' A kako bi bilo da su ga vidjeli?', zapita On, a oni odgovore: 'Da su ga vidjeli, više bi za njim žudjeli, više bi ga tražili i više bi ga željeli!' Na osnovu hadisa jasno je da su ovi ljudi uz zikr učili i dovu, odnosno, dova je zikr kao što smo ranije spomenuli. Kontekst hadisa pokazuje da je njihov zikr (spominjanje Allaha) bio zajednički i da je njihova dova bila zajednička. To znači, ili su zajednički učili dovu, ili je jedan od njih učio dovu dok su ostali izgovarali *amin*. U svakom slučaju bili su složni u dovi.

U vezi s ovim pitanjem postoje i drugi dokazi koji ga dodatno objašnjavaju. Et-Tirmizi (1999:3746) u hasen (dobrom) hadisu bilježi da je Abdullah ibn Omer, r.a., rekao: "Kad god bi Allahov Poslanik, a.s., ustajao iz društva (medžlis) proučio bi ovu dovu svojim ashabima: 'Allahumme aksim lenā min hašjetike ve min tā'atike ma tubelligunā bihī dženne-teke... (Allahu moj, podari nam toliko bogobojažnosti prema Tebi koliko je dovoljno da nas spriječi od grijšenja prema Tebi, i (podari nam) pokornosti prema Tebi koliko je dovoljno da nas uvede u Tvoj Džennet...)' Kao što je poznato riječ *medžlis* upotrijebljena u ovom hadisu ima općenito značenje što znači da je učenje dove sunnet Vjerovjesnika, a.s., prilikom svakog zajedničkog okupljanja, a okupljanje nakon namaza jedno je od njih.

Et-Taberani (2008:3536) i El-Hakim (1997:5545) bilježe od Habiba ibn Mesele el-Fihrija, r.a., da je rekao: "Čuo sam Allahovog Poslanika, a.s., da je rekao: "Allah će primiti molbu grupe ljudi od kojih jedni uče dovu, a drugi izgovaraju *amin*." Značenje ovog hadisa obuhvata i učenje zajedničke

dove nakon namaza, a iz hadisa se može razumjeti da Vjerovjesnik, a.s., podstiče svoje sljedbenike da zajednički uče dove u raznim prilikama, između ostalog i nakon propisanih namaza.

Dr. Ez-Zejn zatim zaključuje: Što se tiče mišljenja oponenta koji negiraju učenje dove nakon propisanih namaza u džamiji i kritikuju podizanje ruku u dovi zasebno ili u džematu, svoj stav oni argumentiraju time što se ne prenosi da je Allahov Poslanik, a.s., tako postupao. To bi značilo da se po svakom dokazu u vjeri – svejedno da li se radilo o riječima Uzvišenog Allaha, dž.š., ili prešutnom odobravanju Allahovog Poslanika, a.s., – ne postupa sve dok se ne utvrdi da li je Vjerovjesnik, a.s., tako činio. Zamolio bih pristalice ovakvog mišljenja da nam, na osnovu izreka *selefi-saliba* (dobrih prethodnika), *fakiha* (pravnik) i *muhaddisa* (stručnjaka u hadisu), objasne na čemu temelje svoj stav. Čak i da pretpostavimo da se vjerski propis o učenju dove nakon namaza ne donosi bez potvrde o tome da je Allahov Poslanik, a.s., tako postupao, u tom slučaju izostanak dokaza o djelu (hadisi-fi'lijje) uz postojanje dokaza koji podstiču na to djelo (hadisi-kavlijje) upućuje na zaključak da to nije novotarija. Zapravo, postojanje dokaza o učenju dove poslije namaza, ustvari je argument da je ta praksa sunnet i vrijedno djelo koje nije dozvoljeno negirati.

Konačno, kur'anski ajet: "A kada te robovi Moji za Mene upitaju, Ja sam, sigurno, blizu: odazivam se molbi molitelja kad Me zamoli..." (Kur'an, 2:186) općenit je na tri načina:

- Općenitost dove (da've). Ajet se odnosi na svaku dovu proučenu glasno ili u sebi.
- Općenitost molitelja (ed-da'i). Prepoznaje se po elifu i lamu, a obuhvata svakog molitelja u svakom stanju, pa i u džematu.
- Općenitost vremena (iza dean). Tj., u bilo koje doba, dakle i nakon namaza.

Općenitost kur'anskih ajeta o dovi i ono što ih podržava od hadisā dovoljno je za propisanost učenja dove

nakon namaza, pod uslovom da ne postoje dokazi koji bi specificirali njihovo značenje. A već smo ukazali na takve argumente i odgovorili na njih.

Zaključak

Rad dr. Mahmuda Ahmeda ez-Zejna *Dova nakon propisanih namaza: sunnet ili bid'at?* izuzetno je aktuelan i višestruko koristan. Autor na početku teksta otkriva osnovni uzrok razilaženja među učenjacima po pitanju učenja dove nakon namaza, a to je različito tumačenje sintagme *dubur es-salah* koju Allahov Poslanik, a.s., spominje u hadisima na ovu temu. Protivnici učenja dove nakon namaza smatraju da riječ *ed-dubur* znači *na kraju*, dok zagovornici tvrde da u ovoj sintagmi *ed-dubur* znači *iza*. Dr. Ez-Zejn tvrdi da se riječ *ed-dubur* koristi u oba pomenuta značenja, te da nije dozvoljeno svoditi je na jedno od ta dva značenja, niti protežirati jedno u odnosu na drugo, osim na osnovu konteksta rečenice i jasnog argumenta.

Dr. Ez-Zejn u svom radu navodi dokaze za i protiv učenja dove nakon propisanih namaza, analizira ih, a potom dajući prednost najjačima među njima konstatira da je učenje dove nakon namaza *mednub* – preporučeni ibadet. Svoj stav dodatno osnažuje ajetima iz Kur'ana i vjerodostojnim hadisima Allahovog Poslanika, a.s.

Velika vrijednost dr. Ez-Zejnovog teksta jeste njegova rasprava o metodologiji oponenta učenju dove nakon namaza koji zastupaju mišljenje da je svako djelo bid'at izuzev ako se dođe sa posebnim dokazom da je tako postupao Allahov Poslanik, a.s. Prema takvom tumačenju čini se da drugi izvori islama: Kur'an, govor Allahovog Poslanika, a.s., ili njegovo prešutno odobravanje, za protivnike učenja dove nakon namaza nisu dokaz u vjeri, što je, kako navodi dr. Ez-Zejn *bid'at* – ružna novotarija koju su islamski učenjaci odbacili još u formativno doba. Naime, i površnom poznavaoocu islamskog prava jasno je da je Kur'an temeljni izvor islama, te da su riječi Allahovog Poslanika, a.s., i njegovo prešutno odobravanje nekog

postupka validni dokazi u vjeri, pa se, stoga, za neki ibadet ne može reći da je bid'at samo na osnovu toga da li ga je, ili nije, činio Allahov Poslanik, a.s. Tek kada se utvrdi da se tretirani ibadet ne spominje ni u Kur'anu, niti u drugo, vidovima sunneta Allahovog Poslanika, a.s., onda se za njega može reći da je bid'at. U tom smislu, za razumijevanje propisa učenja dove nakon namaza od ključne je važnosti suodnos općenitog i posebnog dokaza u vjeri. Dr. Ez-Zejn navodi kako su svi temeljni propisi islama došli u općenitoj formi koja je razrađivana specifičnim dokazima iz sunneta Allahovog Poslanika, a.s. Na takav način propisani su: namaz, post, zekat, hadž, ali i učenje zikra i dove. I kao što se kod govora o utemeljenosti namaza ili posta uvijek započinje s Kur'anom, isto važi i za učenje dove. Kao ključne dokaze o učenju dove općenito, odnosno učenju dove nakon namaza, posebno, dr. Ez-Zejn navodi ajete: "*Gospodar vaš je rekao: Zamolite Me, Ja ću vam se odazvati!*" (*El-Mu'min*, 60), "*Primam dove onoga ko Me doziva.*" (*El-Bekare*, 186) i: "*Uistinu, tvoj Gospodar čuje dove.*" (*Ibrahim*, 39). S obzirom da nisu zabilježeni specifični dokazi na osnovu kojih bi se moglo tvrditi drukčije, dr. Ez-Zejn smatra da općenito značenje ovih ajeta obuhvata sva vremena, samim tim i vrijeme nakon propisanih namaza, sve načine učenja dove u koje spadaju pojedinačno i zajedničko učenje dove, kao i sve položaje, pa i taj da se dova uči sa ili bez podignutih ruku. Iako citira nekoliko hadisa koji potkrepljuju njegovo mišljenje on tvrdi da je općenito značenje navedenih ajeta dovoljno da se donose propisi o utemeljenosti učenja dove nakon namaza. U isto vrijeme dr. Ez-Zejn poziva one koji smatraju da se vjerski propis donosi samo na osnovu onoga što je Allahov Poslanik, a.s., radio ili nije radio, da objasne na osnovu čega to tvrde. Također, on piše da je onaj ko smatra da je učenje dove nakon namaza bid'at dužan donijeti specifičan dokaz za to. Ako takvog dokaza nema, a nema, učenje dove nakon namaza je *mednub* – preporučeno, zaključuje dr. Ez-Zejn.

Literatura

- Ebu Davud (2012). Sunen Ebu Davuda. Novi Pazar.
- El-Buhari, Muhammed ibn Ismail (2008). Sahihu-l-Buhari Buharijeva zbirka hadisa. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini.
- El-Farisi, Alauddin Ali ibn Bilban (1998). Sahih Ibn Hibban bi tertib ibn Bilban. Muessese er-risale.
- En-Nejsaburi, Ebu Husejn Muslim ibn Hadždžadž el-Kušejri (1991). Sahih Muslim. Bejrut: Dar el-kutub el-'ilmije.
- En-Nejsaburi, Imam Hafiz Ebu Abdullah Hakim (1997). El-Mustedrek 'ala sahihajn. Kairo: Dar el-haremejn li et-tiba'ati ve en-šri'i ve et-tevzi'i.
- En-Nesai, Ebu Abdurrahman Ahmed ibn Šuajb (2001). Es-Sunnen el-kubra. Bejrut: Muesse er-risale.
- En-Nevevi (1929). Sahih Muslim bi šerh En-Nevevi, Kairo: El-Matbe'a el-misrije bi el-Ezher.
- Eš-Šurunbulali, Hasan ibn Ammar (2016). Nuru-l-idah (hanefijski fikh). Tešanj: Planjax komerc.
- Et-Taberani, Ebu Kasim Sulejman ibn Ahmed (1987). Kitab ed-Dua'. Bejrut: Dar el-bešair el-islamije.
- Et-Taberani, Ebu Kasim Sulejman ibn Ahmed, Mu'džem el-evsat. Kairo: Dar el-haremejn.
- Et-Taberani, Hafiz Ebu Kasim Sulejman ibn Ahmed (2008). El-Mu'džem el-kebir. Kairo: Mektebe ibn Tejmije.
- Et-Tirmizi, Ebu Isa (1999). Tirmizijina zbirka hadisa. Travnik: Elči Ibrahim-pašina medresa.
- Ez-Zejn, Mahmud Ahmed, Ed-Du'aba'd es-salah el-mefruda. Online adresa: <https://ia902507.us.archive.org/4/items/doa-bakda-shalat/doa-bakda-shalat.pdf> (dostupno, 12.07.2018)
- Serdarević, Muhamed Seid (1968). Fikhul-ibadat. Sarajevo: Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ.

ملوجز

كتاب «الدعاء بعد الصلاة المفروضة، سنة أم بدعة؟» للدكتور محمود أحمد الزين

د. ألفير دورانوفيتش

نقلنا في هذا المقال أبرز آراء العالم السوري المعاصر د. محمود أحمد الزين بشأن الأذكار والأدعية بعد الصلاة، والتي ذكرت في كتابه «الدعاء بعد الصلاة المفروضة، سنة أم بدعة؟». يشير الزين إلى مصادر اختلاف العلماء حول هذه المسألة، ثم يذكر آراء منتقدي هذه العبادة ويحلل حججهم، مقدما في نفس الوقت أدلة مضادة تفيد بأن الدعاء بعد الصلاة مع رفع الكفين أو عدمه، فرادى وجماعات، يستند إلى نصوص واضحة في القرآن الكريم وسنة رسول الله صلى الله عليه وسلم.

الكلمات الرئيسية: الدعاء، الدعاء بعد الصلاة، د. محمود أحمد الزين، السنة، البدعة.

Summary

Dr. MAHMOOD AHMED EZ-ZEYN DU'A AFTER THE PRESCRIBED SALAH: A SUNNAH OR A BIDA'A?

By Elvir Duranović

In this article we bring the most interesting opinions of a contemporary Syrian scholar Dr. Mahmud Ahmed Ez-Zeyn regarding the invocation after the prescribed salah published in his book *Du'a After the Prescribed Salah: a Sunnah or a Bida'a?* Dr. Ez-Zeyn first points to the sources of the differences amongst scholars regarding the issue and then he lists opinions of the scholars analysing the arguments of the critics of this *ibadat* and offering substantiated counter-arguments in favour of the opinion that the *du'a* (supplication) after the *salah* with raised hands, individually or in a group pointing out that this practise is well founded upon the clear text of the Qur'an and the Hadith of the Messenger of Allah, s.w.s.

Key words: du'a, du'a after the salah, Dr. Mahmud Ahmed ez-Zeyn, sunnah, bida'a